

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата філологічних наук

Анісімової Людмили Вікторівни

на дисертацію

ГОРЕНКО Ірини Володимирівни

**«ПАМ'ЯТЬ ЖАНРУ І НАРАТИВНІ ФУНКЦІЇ ОПОВІДЕЙ РАБІВ У
АФРО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (на матеріалі романів Ішмаеля Ріда**

“Політ до Канади” та Едварда Джоунза “Знаний світ”))»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури

У вітчизняному літературознавстві афро-американська література ніколи не ставала об'єктом дослідження широкого кола науковців, тому навіть сам факт звернення І.В. Горенко до цього самобутнього феномену у світовому літературному процесі вже містить у собі потужний новаторський імпульс. Продовжуючи традиції знаних українських літературознавців-американістів (Т.Н. Денисової, Н.О. Висоцької, С.М. Пригодія, Т.М. Потніцевої та небагатьох ін.), звужуючи дослідницьке поле, дисертантка звертається до маловідомого на теренах України афро-американського художнього дискурсу. **Наукова новизна** праці зумовлена браком широкої рефлексії у вітчизняному літературознавстві щодо специфіки афро-американської літератури; вперше в Україні об'єктом спеціального дослідження стають твори І. Ріда та Е. Джоунза; під новим кутом (корелюючи його з поняттям «колективної пам'яті спільноти») розглянуто поняття М.М. Бахтіна «пам'ять жанру» та застосовано до афро-американської літератури II половини ХХ століття; виокремлено особливості жанру «наративи рабів»; досліджено жанрові модифікації оповідей рабів у сучасній художній літературі та ін. Отже, враховуючи вищесказане, є підстави засвідчити те, що **актуальність** поданої до захисту роботи не викликає сумнівів, оскільки дисертанткою порушені питання, загалом не розкриті в українському літературознавстві.

Дослідниця зосередила свою увагу на жанровій трансформації та наративних функціях оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі другої половини XX століття.

Вагомий внесок зроблено І.В. Горенко для збагачення вітчизняного наукового дискурсу маловідомими творами афро-американських авторів.

Тему дисертації погоджено на засіданні бюро наукової ради з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України (3 червня 2014 р., протокол № 2).

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці з жанрології, наратології та історії літератури США, перелік яких, на мою думку, варто було б поширити прізвищами американських теоретиків літератури, антропологів, філософів та психологів, фахівців з афро-американських студій.

Практична цінність результатів дослідження визначається можливістю використання матеріалів дисертації при укладанні теоретичних і практичних курсів, написанні підручників та посібників з теорії та історії літератури.

Автореферат стисло передає зміст дисертації і містить ідентичні наукові висновки. Повнота викладу матеріалів поданого до захисту дослідження забезпечена друком необхідної кількості статей – 5 одноосібних наукових публікацій у виданнях, які входять до Переліку наукових фахових видань України, та 1 зарубіжній публікації.

Загальний обсяг дисертаційної роботи – 171 сторінка, з яких 152 сторінки – основний текст. Список використаних джерел налічує 201 позицію, з яких 130 англійською мовою; 95 вийшли друком після 2000 року.

Дисертація виконана на належному теоретико-методологічному рівні, хоча не можна оминути увагою певні неточності та суперечності у терміносистемі дисертаційної роботи. Виникають зауваження стосовно неузгодженості використання та написання таких понять та терміносполук:

1) «пам'ять жанру» використовується як в лапках (назва розділу 1; с. 5, 39, 148, 149, 150), так і без (назва дисертації, назви підрозділів 1.3, 1.4; с. 5, 7, 14, 35, 36, 53 і т.д.);

2) «оповіді рабів» (викор. 50 разів) вживається як синонімічне поняттям «нарлативи рабів» (с. 43, 45, 47, 56, 147, 150) і «оповідки рабів» (с. 46, 77, 82, 91);

3) «нео-рабські оповіді» (с. 104), «нео-рабські нарлативи» (с. 104), «неорабські нарлативи» (с. 101, 150, 151) «нові оповіді про рабство» (с. 98, 100, 106), «новий роман про рабство» (с. 147), «нова оповідь раба (рабині)» (с. 147), «неонарлативи про рабство» (с. 152), «(нео)нарлативи про рабство» (с. 101);

4) оповіді рабів визначається і як жанр (у переважній більшості випадків), і як «протожанр» (с. 4, 91, 100, 149), чи «архи(і)жанр» (с. 4, 18).

У подальшому варто уніфікувати написання, увиразнити контексти вживання, конкретизувати дефініції вищезазначених понять.

Щодо скорочення імен дослідників та авторів художніх творів: в дисертації написано Г. Яусс, а не Г.Р. Яусс; Е. Гірш, а не Е.Д. Гірш, переважно Іш. Рід, а не І. Рід; Ед. Джоунз, а не Е. Джоунз, Аш. Рушді, а не А. Рушді, Тр. Герріс, а не Т. Герріс тощо.

У **Вступі** є всі необхідні складові: чітко визначено актуальність і наукову новизну дисертації, сформульовано мету і завдання роботи (6 позицій), подано відомості про теоретико-методологічну базу дослідження, сказано про практичне значення роботи, перераховано заходи на яких дисертантка апробувала результати свого дослідження (5 міжнародних конференцій, проведених у Києві, Львові, Острозі).

У **першому розділі** дисертації – **«“Пам'ять жанру” у парадигмі досліджень про жанр»** – авторка подала результати власної розвідки щодо основних тенденцій в осмисленні природи жанру від античності до сьогодення. Іриною Володимирівною окреслено поняття жанру й пам'яті жанру.

Щодо питань теорії жанрів, то у підрозділі 1.2. *«Проблема типології жанрів»* І.В. Горенко полемізує тільки з Т.В. Бовсунівською, стосовно твердження про сучасний стан типології жанрів (с. 34). Виникає питання про доцільність цього переважно констатуюче-описового матеріалу в структурі дисертаційної роботи.

Дуже вдало у підрозділі 1.3. «Пам'ять жанру» (в авторефераті назва доповнена словом «епістемологія») дисертанткою застосовано поняття «пам'яті жанру» (введене в літературознавчий дискурс М.М. Бахтіним) до широкого масиву афро-американських творів, що беззаперечно представляє інтерес для світової наукової спільноти, особливо, у світлі помітного інтересу зарубіжних літературознавців до теоретико-методологічного напрацювання відомого російського дослідника. Також, дисертанткою проведено компаративний аналіз жанру автобіографії та оповіді рабів. І.В. Горенко зазначає, що «(К)ожен жанр відповідно має власну пам'ять, тобто певний набір ознак, які хоч і змінні, та все ж упізнавані й зберігаються упродовж розвитку жанру» (с. 35), але відкритим залишається питання про те, які саме властивості залишаються незмінними і є «маркерами його ідентичності» (с. 36).

Корисним і зручним для використання є перелік аспектів реалізації пам'яті жанру «оповіді рабів» в сучасних афро-американських романах, виокремлених дисертанткою в підрозділі 1.4 «Пам'ять жанру й колективна пам'ять».

У другому розділі – «Оповіді рабів – протожанр афро-американської художньої словесності» – авторка детально аналізує динаміку розвитку «оповідей рабів», становлення яких умовно поділяється на кілька етапів, кожен з яких має свою специфіку, окреслену дисертанткою. При чому, в зазначеному процесі, не всі риси жанру модифікуються.

Хронологічними межами першого етапу – періоду появи перших оповідей чорношкірих рабів – є кінець XVII ст. – початок XVIII, коли були написані т. зв. «протооповіді колоніального та раннього національного періоду» (с. 56). Наступний період – 1830-1860 рр. та завершальний – оповіді, опубліковані після Громадянської війни. Приємно вражає кількість проаналізованих дисертанткою творів.

Варто наголосити на тому, що І.В. Горенко у своєму дослідженні проводить цікаву розвідку стосовно аболіціоністського руху в США, відкриваючи не тільки переваги, але й ті моменти, які зазвичай замовчують. У

підрозділі 2.2. визначає роль і значення аболіціоністського руху в розвитку оповідей рабів.

Корисним для усвідомлення жанрово-тематичної специфіки оповідей рабів є чітко окреслені дисертанткою основні сталі елементи їхнього сюжету, деталізація чотирьох базисних частин сюжету, виокремлення визначальних рис оповідей рабів та артикулювання двох інтенцій (персонажа, автора) у «двоголосому» дискурсі, адресованому «білошкірій аудиторії» (с. 92).

У *підрозділі 2.3.* детально розглянуто сюжетно-композиційні особливості оповідей рабів кінці XVIII – першої половини XIX ст. Іманентною рисою афро-американської словесності визначено стилістичну двозначність (с. 79). Доведено безпосередній вплив оповідей рабів на «становлення афро-американської автобіографії та роману» (с. 83).

На прикладі твору Ф. Дугласа, у *підрозділі 2.4.* І.В. Горенко простежила жанрову видозміну та стилістичне вдосконалення оповідей чорношкірих невольників.

У **третьому розділі – «Сучасний дискурс про рабство»** (в авторефераті назва доповнена словом «художній») – дисертантка аналізує трансформації на жанровому та наративному рівнях у творах афро-американських авторів про рабство.

І.В. Горенко відзначає синкретичну природу афро-американського сучасного роману та простежує його тематичну монолітність. Також дисертанткою вдало проблематизується стереотипне уявлення про інфантильність, відсутність індивідуальної ідентичності рабів та екстраполяцію цього хибного уявлення на колективну ідентичність чорношкірих рабів.

Ірина Володимирівна виокремлює та аналізує жанрові еволюції оповідей рабів (с. 107) – це реалістичний історичний роман про рабство (характеризується лінійністю історичної перспективи) та експериментальний постмодерний роман про рабство (змішування часових режимів, фрагментарність оповіді, мозаїчність голосів).

У дисертації зазначено, що І. Рід, окрім критики традиційної історіографії, звертається і до пародіювання оповідей рабів, а його роман «Політ до Канади» є прикладом історіографічної металітератури (с. 109).

Назва підрозділу 3.4 «Роман Едварда Джоунза “Знаний світ”», на жаль, непродумана, бо не містить конкретизації порушеної в ньому проблеми. Але, на щастя, містить доволі цікаві спостереження та узагальнення. Сподобався аналіз опозиції «господар рабів / власник рабів» на матеріалі вищезазначеного роману. Заінтригувала спроба застосування інтерсуб’єктної діалектичної моделі «господар / раб» та ідей М. Бубера, яку можна було б розгорнути в ширший системний аналіз феномену рабства, застосувавши, скажімо, основні положення недавнього (2014 р.) дослідження Г.У. Гумбрехта з провокаційною назвою «Принадність рабства», в якому розглянуто культурні наслідки рабства в сучасних державах.

Кожен розділ завершується аргументованими та логічними висновками, а загальні **висновки** відбивають основні положення дисертації, свідчать про досягнення мети роботи і виконання поставлених завдань.

Оформлення дисертації і автореферату загалом відповідає вимогам. Проте у тексті дисертації трапляється чимало технічних неточностей й друкарських помилок (пропущено розділові знаки, подано фрагменти речень без пробілів між словами, інколи посилання проставлені на праці інших авторів, трапляється некоректне використання конфігурації лапок при цитуванні тощо).

У списку використаних джерел виявлено недоліки в оформленні (майже в усіх джерелах в описі після похилої риски, подається спершу прізвище, а не ім’я автора) та укладанні (подання у переліку джерел публікацій дисертантки).

Викликають певні сумніви та застереження щодо коректності використання у тексті дисертації лексеми «негритянський» (с. 4, 6, 44, 46, 47, 48, 152 і т. д.), навіть враховуючи той факт, що в українській мові слово «негр» не має яскраво виражених зневажливо-негативних конотацій.

Запитання, на які прошу дати відповіді на публічному захисті дисертації:

1. Які принципи і ознаки, на Вашу думку, окрім тематичного, є вагомими підставами для виокремлення «постмодерного роману про рабство» (згаданий на с. 146, 152, 106) зі сукупності постмодерністських романів?

2. Поясніть, будь ласка, за якими критеріями Ви обрали матеріалом дослідження саме романи І. Ріда та Е. Джоунза. І на яких підставах в об'єкті дослідження наведено перелік аж із 13 романів афро-американських авторів II половини XX століття?

3. Які наративні функції оповідей рабів у сучасній афро-американській літературі, на Вашу думку, є пріоритетними?

4. На мою думку, дисертація набула б більшої повноти розкриття теми дослідження за умови врахування здобутків такої популярної останніми роками міждисциплінарної галузі (на межі філософії, літературознавства, історії та клінічної медицини) як «студії/теорія пам'яті» (*memory studies/theory*) та, зокрема, її відгалуження – «студії травми» (*trauma studies*). Власне, читаючи назву поданої до захисту роботи, у мене одразу виникли такі асоціації та сформувався конкретний «горизонт очікування» щодо змісту дисертації, який, на жаль, не був задоволений повною мірою. Оперуючи ключовими поняттями та методологією вищезазначених напрямів можна було значно детальніше й ґрунтовніше дослідити генологічні, функціональні та типологічні особливості поняття «пам'яті жанру» у сучасному афро-американському художньому дискурсі. Хоча, слід зазначити, що у дисертації йде мова і про «травматичний (колективний та індивідуальний) досвід рабства» (с. 4, 41, 90, 105, 146, 150), «травматичне минуле» (с. 40), «посттравматичний синдром» (с. 102), і про «колективна пам'ять», «соціальна пам'ять» (с. 44), «пригадування» (с. 108) тощо, але під іншими кутами зору, і, як мені видається, трохи безсистемно. Хотілось би почути Ваші рефлексії з приводу вищенаведених роздумів.

Необхідно наголосити на тому, що коментарі, зауваження і побажання, висловлені у цьому відгуку, не применшують значення та важливості

дисертаційної роботи і не впливають на позитивну оцінку, на яку заслуговує подана до захисту робота.

Дисертація Горенко Ірини Володимирівни «Пам'ять жанру і наративні функції оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі другої половини XX століття (на матеріалі романів Ішмаеля Ріда “Політ до Канади” та Едварда Джоунза “Знаний світ”)» відповідає вимогам пунктів 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її авторка заслуговує присудження наукового їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
світової літератури
Гуманітарного інституту
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Л.В. Анісімова

